

SZEMLE

Szverdlov, G. M.: Szovjet családjog*

PAP TIBOR

Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítőjének megindulásakor foglalkoztunk e helyen egy lengyel családjogi tankönyvvel, amelynek kialakítására — mint annakidején rámutattunk — elvitathatatlan hatással volt Szverdlov szovjet professzor „Szovjet családjog” c. 1951-ben közzétett tankönyve.¹ Jelen recenziómban az illusztris szovjet szerzőnek azonos című, 1958-ban közreadott művével foglalkozunk.

Szverdlov a szovjet családjogi elmélet legkiemelkedőbb és legtermékenyebb művelője. Nemzetközi tekintélyét az a tény is mutatja, hogy nem jelenik meg a családjogot tárgyazó jelentősebb szovjet vagy népi demokratikus munka, amely ne utalna nézeteire, ne foglalna valamilyen formában állást az általa vitatottként felvetett kérdésekben. Neve a magyar jogászolvasók előtt sem ismeretlen. 1951-ben a szocialista magyar családjogi törvény kodifikálására irányuló munkálatok idején jelent meg „Házasság és válás” c. monográfiájának magyar fordítása.² E munka így igen értékes segítséget nyújtott a törvényhozónak a szovjet szocialista családjog beható megismerése és készülő új törvényünk egyes intézményeinek erre is figyelemmel levő megfelelő kialakítása tekintetében. De még ezt megelőzően olvashattuk egyik, a népi demokratikus országok családjogával foglalkozó értékes tanulmányát magyar nyelven is,³ amely első ízben közvetítette számunkra a baráti népi demokráciák törvényhozásának a családi viszonyok szocialista fejlődésén alapuló és szocialista fejlesztése irányába mutató megoldásait.

Szverdlov jelen tankönyve az utóbbi években örvendetesen gazdagodó szocialista családjogi irodalom⁴ jelentős alkotása. Jelentős, mert mint tankönyv a családjog egészére nézve ad áttekintést, s e jelentőségét fokozza számunkra az, hogy mint az 1951-ben megjelent első szovjet családjogi tankönyv⁵ tulajdonképpen bővített és átdolgozott kiadása, a hatályos szovjet családjogi szabályozásról nyújt áttekintést és egyben részletekbe menő ismereteket.

Ha azonban csak ennyiben értékelnénk a művet, igazságtalanok lennénk. A könyv többet nyújt. Tankönyv jellegének érintése nélkül széles körben nyúl a bírói gyakorlatból vett példákhoz, s azokat nemcsak illusztrációképpen alkalmazza, de állást is foglal a gyakorlat helyeselt vagy általa nem osztott megoldásaival kapcsolatban. Általában jellemzi a munkát a korábbi kiadáshoz viszonyítva, de egyébként is a felvetett és tárgyalt kérdésekkel foglalkozó korábbi munkákhoz képest a problémák mélyebb feltárására, a szociológiai és történeti vonatkozások, összefüggések szélesebb körben való bemutatására irányuló törekvés.

*SZVERDLOV, G. M.: Szovetszkoe szemejnoe pravo. Moszkva, Goszudarsztvennoe Izdatelsztvo Juridiceszkoi Literaturni, 1958. 295 p.

¹ PAP TIBOR: Szer, Seweryn: Családjog. Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője, 1. köt. 1. sz. 1957. 121. p.

² SZVERDLOV, G. M.: Házasság és válás. Bp. 1951.

³ SZVERDLOV, G. M.: A népi demokratikus országok házassági és családjoga. Jogtudományi Közöny, 1950 301—309. p.

⁴ Így csak az újabban hozzánk eljutott ilyen művek közül említem a következőket: MEVORACH, N.: Szemejnoe Pravo. (Családjog) Szófia. 1956.; PLANK, KAROL: Majetkoprávne vzťahy v rodine. (Vagyonjogi viszonyok a családban) Bratislava, 1957.; ORIDOROGA, M. T.: Rasztorzsenie braka. (A házasság felbontása) Moszkva, 1958.; Szer, Seweryn: Prawo rodzinne. (Családjog) Warszawa, 1958.; FERETE György: Házasságkötés és a házasság felbontása. Buda: rest, 1958.; KOVÁCS Edit: Szülők, gyermekek és rokonok jogviszonyai. Budapest 1958.; JANZEN, F.: Leitfaden des Familienrechts der Deutschen Demokratischen Republik. (Az NDK családjogi vezérfonala) Berlin, 1958.; Familien gesetze sozialistischer Länder. (Szocialista országok családjogi törvényei) Berlin, 1959.; Magyar vonatkozásban lásd: SZIGLIGETI Viktor: Házassági vagyonjog. Bp. 1959.; PAP TIBOR: A házasság intézménye a népi demokratikus jogban. Bp. 1959.

⁵ VÖ. GRAVE, K. A. — PERGAMENT, A. I.: G. M. Szverdlov: Szovjet családjog. Szovetszkoe Goszudarsztvoi Pravo, 1952. 6. sz. 75. p.

Ha nem tudnók, akkor is kiéreznénk a munkából, hogy olyan időszakban íródott, amikor a szovjet törvényhozó feladatának tekinti a tételes jog összhangba hozatalát a kommunizmust építő társadalom életviszonyai által felvetett újabb és újabb követelményekkel. Erre utalnak az egyes tételesjogi megoldásokhoz fűzött kritikai megjegyzései, valamint azon általánosításai, amelyek során a szovjet szövetséges köztársaságok családjogi kódexcinak csak némelyike által ismert megoldások össz-szövetségi méretekben való érvényesüléseért száll síkra. A tételes szabályozás alakulásának, a szovjet állam fejlődése során jelentkező történeti változásainak bemutatása során rámutat egyes korábbi, a maguk idejében a szovjet irodalomban megnyilvánuló helytelen nézetekre is. Nem kerüli a polémiát sem, s a tankönyv didaktikai szempontok által megszabott keretei között vitás kérdésekben közli a vele ellentétes nézetet valló szerzők állásfoglalásait is.

Fejtegetéseinek egészét áthatja tárgyának mélyreható szerete, a kommunista pártosság, a marxizmus—leninizmus szilárd elvi alapjaira való építés. Ez teszi lehetővé számára, hogy rámutasson a szovjet családjognak a társadalmi fejlődés szolgálatában álló szocialista lényegére, e lényegnek az egyes intézményekben jelentkező megnyilvánulásaira, dialektikus tárgyalási módja mellett szembeállítván a szovjet családi viszonyokat és a bennük gyökerező, azokat rendezni hivatott családjogi intézményeket a burzsoá jogrendszernek szabályozásával. Ennek során — és ezt is érdemül kell betudni — a legújabb nyugati (főleg angol—amerikai) családjogi és szociológiai irodalomra és az ebben közölt adatokra támaszkodva mutat rá a család válságára a tőkés társadalomban.

*

Ezeknek az általános jellegű megállapításoknak az előreboesátása után rátérhetünk a tankönyv részletesebb bemutatására, a fenti megállapításoknak a tankönyv fejtegetései alapján való dokumentálására. Vizsgáljuk azt is — az előbbi, általánosságban igenlő válaszon túlmenően —, milyen mértékben tükrözi a mű a szovjet családjog „Alapelvei”-nek kodifikálása során felmerülő problémákat, hogyan foglal ezekben a nem ritkán kiterjedt irodalmi viták középpontjában álló kérdésekben állást. Emellett néhány vonatkozásban kritika tárgyává kell tennünk Szerverdlov fejtegetéseit, végül pedig utalnunk kell a könyvet záró fejezet, a Szovjetunióból nézve „külföldi” szocialista országok, bennük az európai népi demokráciák és ezek sorában Magyarország családjogát is tárgyaló fejtegetéseire. Annál könnyebben választhatjuk ezt a munka nem minden részletére kitérő tárgyalási módot, mivel az orosz nyelvet nem ismerő magyar olvasónak módjában áll, hogy a szovjet családjogot egyéb források alapján is megismerje.⁶ Így számos intézmény ismeretét feltételezve, több teret szentelhetünk a munkát, a szerzőt és a szerző által alkalmazott módszereket jellemző kérdések tárgyalására.

I. A 16 fejezetre felosztott tankönyv, amely anyagát az OSZFSZK családjogi kódexének beosztásától eltérő rendszerben haladva tárgyalja (a házasság létrejötte, a házasság érvénytelensége, a házasság megszűnése, a házastársak közötti jogviszonyok, a szülők és gyermekek közötti jogviszonyok, a család egyéb tagjainak jogviszonyai, örökbe-fogadás, gyámság, családbafogadás), terjedelmének majd egy harmadában, az első négy fejezetben elvi-történeti kérdésekkel foglalkozik. Ennek során behatóan tárgyalja a családru jellemző alapvető vonásokat a szocializmusban: a szovjet családjog feladatainak és alapelveinek, tárgyának feltárása után elhatárolja azt más jogágazatoktól, majd fogalmi meghatározása után fejlődésének fő szakaszait ismerteti.

E körben részletelkére menően foglalkozik a cári családjog elmaradott, reakciós voltával és az Októberi Forradalmat megelőző, a tömegek forradalmi lendületét a burzsoázia érdekeinek szolgálatába állítani megkísérlő, a forradalmat eláruló Ideiglenes Kormány semmitmondó, a lényegét messze elkerülő, vontatottan és kényszeredetten meghozott látszatintézkedéseivel. A munka e részeiben változt állapotnak az ismeretében értékeljük a maga gyökeres valóságában a szovjet hatalom első heteiben meghozott családjogi dekrétumokat.

A történelmi szemlélet mindvégig érvényesül a munkában. Az egyes intézmények tárgyalása során vissza-visszatér a történeti előzményekre, itt azonban a hangsúlyt már a szovjet fejlődés bemutatására és a helyenként igen lényegbevágó változások szükségességének, e változások társadalmi-gazdasági indokainak megértetésére helyezi.

Ebben az összefüggésben kell említeni azt az éles bírálatot, amelyben a házasság bejegyzésének, mint az 1944. évi törvényerejű rendelet óta konstitutív elemének tárgya-

⁶ Ld. SZERVERDLOV már említett Házasság és válás c. munkáját, továbbá: A szovjet polgári jog (Bratusz. Sz. N. szerkesztésében) II. köt. Bp. 1953. 300—352. p. valamint PAP Tibor: Házasság és család a szovjet jogban. Jogtudományi Közöny. 1948. 13. sz.

lása során azokat a szovjet irodalomban annakidején elterjedt nézeteket részesíti, melyek a házasságnak burzsoá társadalomban történő állam és egyház általi elismerését mint osztálycélokat szolgáló eszközt támadva azt állították, hogy a szocializmus és a házasság bejegyzése összeegyeztethetetlen, sőt hogy a szocializmusban a család is megszűnik létezni. (99—100. p.)⁷

2. Az említett elvi-történeti fejtegetések után következik a hatályos szovjet családjog intézmények szerinti taglalása. Itt áttekintést nyújt a Szovjetunió szövetséges köztársaságainak hatályos jogáról, feltételezve e jogok megoldásainak szocialista jellegükből folyó azonosságát és rámutatván a nemzeti sajátosságokon alapuló eltérésekre, s — mint utaltunk rá — a tételes jognak az elsajátítást megkönnyítő kifejtésen túlmenően nem egyszer mutat rá a tételes rendelkezések nem szerencsés megszövegezésére (pl. az OSZFSZK kódexe azon tételének 1945 után történt elhagyására, amely szerint a szülők és gyermekek kölcsönös jogai a vérokonságon alapulnak, amiből — szerinte tévesen — arra lehetne következtetni, hogy e jogok alapja nem a leszármazás — 193. p.); vagy helytelennek, illetve hiányosnak vélt szabályozására (így a nem fizetésből élő személyek — irók, művészek — tartásdíj fizetési kötelezettségének megállapítása tekintetében — 216. p.); hasonlóan rámutat a családbafogadó személyt megillető gyámsági jogokra vonatkozó rendelkezések hiánya nyomán támadó nehézségekre (202. p.).

A tankönyv széles körben ismerteti a tételes rendelkezések mellett az azok nyomán kialakult bírói gyakorlatot, ami növeli gyakorlati értékét, anélkül mégis, hogy kézikönyv vagy kommentár jellegűvé válna. Döntően a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának judikatúrájából merít. Az alsóbíróságok gyakorlata jobbára csak a legfelső bírói fórum ezek téves határozatait helyesbítő ítéletein vagy a gyakorlatukat általánosító irányelvein keresztül jelentkezik. (Pl. amidőn a Legfelsőbb Bírósággal egyetértve a leghatározottabban ellenzi, hogy az életárs is élvezze a házasságon alapuló — vagyoni — jogokat, ami alkalmas lenne a házasság intézményének gyengítésére. 175—176. p.). A gyakorlatban, de az elméletben sem tisztázott kérdésként említi azt, hogy jelentőséggel bír-e a gyermeket eltartó szülő vagyoni helyzete a másik szülőtől a megítélendő tartásdíj mértéke szempontjából, és e kérdésre nemleges választ ad, feltüntetve egyben az ellentétes nézetet valló szerzőket is. (123—124. p.)

Egy ilyen polémia kapcsán érdekes álláspontot foglal el Szverdlov a szülői felügyelet megszüntetésének kérdésében. Egyrészt a Csjt. 89. § (1) bek. a) pontjának és 89. § (3) bekezdésének intenciójához hasonlóan vitatja azoknak a nézeteknek a helyességét, amelyek szerint a szülőt feltétlenül összes gyermeki tekintetében kellene szülői jogaitól megfosztani, ha erre egy gyermek tekintetében szükség mutatkozik. Ugyanakkor a Csjt. utóbb említett rendelkezésétől eltérően azon a nézeten van, hogy a megszüntető határozat hatálya még akkor sem hat ki a később születendő gyermekekre, ha a bíróság a szülői felügyeletet a szülő mindegyik gyermeke tekintetében megszüntette. (226. p.)

3. Az ellentétes irodalmi álláspontok bemutatására, a tankönyvben folytatott polémiára történt utalás során jutunk el ahhoz a kérdéshez, amely a mi családjogi problematikánk szempontjából is a legnagyobb jelentőséggel bír, s ahol Szverdlov könyve különösen hasznos ismereteket közvetít számunkra. Ez pedig a bontás problémája. Tudjuk, hogy a szovjet családjogi irodalomban hangzottak el olyan vélemények, amelyek szerint bizonyos, a törvényben taxative felsorolandó tényállások, különösen pedig a házastársak közös megegyezése esetén a bíróságnak feltétlenül fel kellene bontania a házasságot. A bontásra irányuló házastársi közös megegyezést tehát abszolút bontóok jelleggel kívánánk felruházni. Sőt, egyesek még tovább menve arra az álláspontra helyezkednek, hogy kölcsönös megegyezés esetén mellőzni lehetne a bíróság eljárását és a kérdést az anyakönyvvezető hatáskörébe kellene utalni — (annak a fenntartásával, hogy csak gyermektelen házastársak házasságának felbontása tekintetében lenne ez a megoldás alkalmazható).⁸

Szverdlov ebben a kérdésben igen határozott álláspontot képvisel. Még azokban az esetekben is vitatja a szovjet törvényhozás alapján de lege lata abszolút bontóokok létezését, amidőn a törvény egyszerűsített eljárásban teszi lehetővé a házasság felbontását. Nevezetesen nem kívánja meg a szovjet törvény a házastárs ismeretlen helyen

⁷ A hivatkozás — a következőkben is — a tankönyv megfelelő oldalaira történik.

⁸ PERGAMENT, Szovetszkaja Juszticia, 1957. 4. sz. 38. p. Vö. SZVERDLOV, G. M.: A válásról, Szovetszkoe Goszudarsztvo i Pravo, 1958. 12. sz. és az ott felhozott irodalmat. A Vietnami Demokratikus Köztársaság Igazságügyi-minisztériumának és Legfelső Népbíróságának 1958. december 31-i rendelete értelmében a bíróság köteles a házastársak közösen benyújtott — tehát kölcsönös megegyezésen alapuló — bontókeresetnek helyt adni. Minden egyéb esetben előkészítő eljárást kell lefolytatni, s ezt követően a járási népbíróság jár el a bontóperben. Ld. Szovetszkoe Goszudarsztvo i Pravo, 1959. 5. sz. 162. p.

tartózkodása, legalább 3 évi szabadságvesztés büntetésre ítéltetése, valamint gyengelméjűsége esetén az egyébként megkövetelt előkészítő eljárás lefolytatását, a válási szándéknak helyi lapban történő előzetes nyilvánosságra hozatalát, valamint külön illeték lerovását. Szverdlov azonban az említett tényállások fennforgása esetén is elképzelhetőnek tartja, hogy a bíróság nem ad helyt a bontókeresetnek, amivel azt kívánja hangsúlyozni, hogy ezek a tényállások sem tekinthetők semmiképpen abszolút jellegű bontóokoknak.

Ezen nézetének megfelelően a házastársak közös meggyőzését sem tekinti olyan körülménynek, amelyet a bírónak feltétlenül honorálnia kellene, s könyvében külön paragrafust szentelve a bontóokok kérdésének, számos bírói ítélet bemutatásával argumentál amellett, hogy nincsenek típus-esetek, a bírónak minden konkrét ügyben gondos mérlegelés alapján kell ítéletét meghoznia. Végső konklúzióként azt szögezi le, hogy ha a bontókereset benyújtása nem alapos indokok alapján történik, hanem könnyelmű, léha, felelőtlen elhatározás eredménye, úgy a szovjet bíróságok elutasító ítéletet kell hoznia és ilyen ítéletet hoz is (IX. fejezet 6. §). Már előbb idézett cikkében pedig a következőképpen foglal állást ebben a bonyolult kérdésben: „A bontásról rendelkező törvénynek olyannak kell lennie, hogy jogilag alkalmas eszközökkel nehezítse meg a család szétbomlását a házasság és a család iránti könnyelmű viszonyulás következtében, másrészt pedig ne akadályozza a válást ott, ahol ennek megvannak a komoly előfeltételei.”⁹

Amennyire helyeseljük azonban egyrészt, hogy Szverdlov tankönyvében is utal a nézetével ellentétes álláspontokra, hogy azok helytállóságát meggyőző érvekkel vitatva, elutasítsa az abszolút bontóokok kialakításának gondolatát, annyira hiányoljuk, hogy a bontópert megelőző előkészítő eljárás és egyéb formáságok tekintetében nem utal azok újabban legalábbis vitatott voltára, arra, hogy ezek fenntartásának komoly ellenzői vannak a szovjet családjogi irodalomban is.¹⁰

És ha már bizonyos vitatott kérdések Szverdlov általi mellőzésének említésénél tartunk, úgy rá kell mutatnunk, hogy szemben a tankönyvvel, amely alig egy oldalon, lényegében a tételes szabályokra korlátozódva foglalkozik „a házasságban nem élő anya gyermekeivel” (194—195. p.), több szovjet szerző adott hangot azon nézetének, hogy „a házasságon kívül született gyermekek jogi helyzetét meg kell változtatni”,¹¹ mivel az apaság megállapításának lehetőségét ilyen esetekben eltörli 1944. július 8-i törvényerejű rendelet vonatkozó normái eltérést jelentenek a szovjet családjog alapelveitől.¹² Az apasági kereset visszaállításáért sikra szálló szerzők rámutatnak többek között, hogy a házasságon kívül született gyermek apjának mentesítése a tartásdíj fizetésére irányuló kötelezettség alól, az apaság megállapításának kizárása nem alkalmas a család megerősítésére.¹³

4. Még két megjegyzés, most már kilépve a szovjet irodalomban kifejezésre jutó vitás nézetek köréből.

a) A házasság fogalmi meghatározása tekintetében csak egyet lehet érteni a szerzővel, aki szerint „a házasság egyenjogú férfi és nő szabad önkéntes monogám szövetsége, amely családot létesít, házastársi jogokat és kötelezettségeket keletkeztet, s amely a törvényben meghatározott szabályok megtartásával jött létre” (96. p.).

E meghatározás utal a szocialista társadalom házasságának lényeges vonásaira, nevezetesen a házasság monogám jellege mellett a férfi és a nő szövetségének szabad, önkéntes voltára, amely mögött nem áll gazdasági kényszer, de amely nem ismer semmilyen egyéb társadalmi, faji, vallási vagy nemzeti megkötöttségeket sem. Nem korlátozza a házasságkötésre irányuló szándék szabadságát a szülői beleegyezés megkövetelése sem. Kidomborítja a házasságnak mint a család alapjának társadalmi jelentőségét, és a társadalom, az állam fokozott érdekét abban, hogy a házasság a jogszabályok által meghatározott feltételeknek megfelelően jöjjön létre.

E meghatározás azzal, hogy a házasságot olyannak tekinti, amely családot létesíti a tipikusnak ragadja meg a kérdéses társadalmi jelenségben. Azonban nem zárja ki a férfi,

⁹SZVERDLOV I. M. Szovetszkoe Goszudarsztvo i Pravo, 1958, 12. sz. 52. p.

¹⁰Vö. az előbbi jegyzetben hivatkozott cikk által felhozott irodalmat, továbbá MASZEVICS, M. G.: A család-jogi törvényhozás kodifikálásának néhány kérdése. Szovetszkoe Goszudarsztvo i Pravo, 1958, 11. sz.

¹¹PERGAMENT, A. I.: A házasságon kívül született gyermekek jogi helyzetét meg kell változtatni. Szovetszkoe Goszudarsztvo i Pravo, 1956, 9. sz.

¹²GUREVICS, I. S.: A szovjet családjog néhány kérdéséről. Szovetszkoe Goszudarsztvo i Pravo, 1950, 9. sz. 55. p. Cikkében számos azonos intenciójú megnyilatkozásra hivatkozik a szovjet nem jogi időszaki sajtóból. 57 p. 7. jegyz.

¹³PERGAMENT 11. jegyzetben I. m. 60. p.

és nő egyéb követelményeknek megfelelő olyan kapcsolatát a házasság fogalmi köréből, amelyben a családot csak a férj és a feleség alkotják, s ahol a törvény által elismert kapcsolatból nem származnak gyermekek. Ezért helyes, hogy a kapcsolatnak házastársi jogokat és kötelezettségeket fakasztó jellege mellett nem tartalmaz utalást szülői jogokat és kötelezettségeket keletkeztető hatására.

De mivel helyescljük, hogy Szverdlov meghatározása a szocialista társadalom vonatkozásában különösen tipikus tartván szem előtt, tartalmaz a házasságnak családkeletkeztető jellegére történő utalást, véljük kiegészítendőnek fogalom meghatározását egy további elemmel, nevezetesen azzal, hogy a férfi és nő közötti szövetség egész életre szólóan keletkezik, hiszen éppen a szocialista társadalom az, amely a házasság valóban szabad és önkéntes létrejöttéhez szükséges feltételek biztosításával megteremti a kapcsolat tartósságához szükséges körülményeket is. Az a körülmény, hogy a szocialista család jog elismeri a házasság elvi felbonthatóságát és tételes szabályaiban rendelkezik is erre vonatkozóan, nem gátolhatja a házasság ugyancsak elvileg egész életre szóló voltának kidomborítását már a fogalmi meghatározásban. Nyilván ezek a megfontolások vezették a Német Demokratikus Köztársaság törvényhozását is, amidőn a család jogi törvény javaslatának „Alapelvi”-ben (valamint a házasságkötésről és a házasság felbontásáról szóló rendelet bevezetőjében) többek között megállapítja, hogy a házasság „eine für das Leben geschlossene Gemeinschaft zwischen Mann und Frau”. Meg kell jegyeznünk, hogy Szverdlov könyvének későbbi fejtegetései során maga is utal a házassági kötelek egész életre szóló jellegére. (129. p.)

b) A másik probléma a házasság érvénytelenségével összefüggésben merül fel. Szverdlov több e kérdéssel foglalkozó művében következetesen vallja azt a nézetet, hogy a házasság megkötésekor valamelyik házastárs oldalán fennforgó akarati fogyatékoság a házasság érvénytelenségét kell hogy eredményezze. (121—123. p.) E nézeteit több alkalommal bírálattal illették más szovjet család jogászok, de nem tudták meggyőzni álláspontjának helytelenségéről. Jelen műve azonban e kérdésben bizonyos szemléletváltozásról tesz tanúságot, helyesebben: megváltozott az érvelése. Míg korábbi munkáiban lényegében ideológiai érvekre támaszkodott és Engelsnek a személyes vonzalom alapuló szabad párválasztásról szóló, s a tőkés társadalom képmutatását e vonatkozásban is élesen ostromozó megállapításaiból indult ki, addig most tankönyvében a tételes jog keretei között maradvá igyekszik bizonyítani, hogy a szovjet család jog normái is lehetővé teszik az általa javasolt megoldást. Ha nem is azért, hogy pozitív tartalommal rendelkezzen a vonatkozó kérdésről, de legalábbis azért, hogy nem zárják ki expressis verbis a fenyegetés, erőszak és megtévesztés érvénytelenségi okokként való értékelését.

Ami a kérdés ideológiai oldalát, az engelsi megállapításra való hivatkozás jogoságát illeti, azzal e helyen — mivel tárgyalt könyvében Szverdlov sem utal rá — behatóbban nem kívánok foglalkozni, csak utalok egy korábbi írásomra,¹⁴ ahol részletesen tárgyalván e problémát, igyekeztem kimutatni, miszerint Engels a hivatkozott helyen az „önkéntes elhatározás” példájára azért utal, hogy kimutassa ezen keresztül is azt, hogy az ismert gazdasági erők uralkodása következtében a tőkés társadalomban az uralkodó osztályon belül a „szabad akaratból” kötött házasság is magán viseli a gazdasági kényszer jegyeit. Engels figyelmét elsősorban a nő társadalmi-gazdasági helyzetének vizsgálatára összpontosította, s a nő jogi egyenlőtlenségének bemutatásán keresztül is — amely következménye gazdasági elnyomatásának — a kulisszák mögötti helyzetet tárta fel a maga valóságában. Okfejtése nem arra irányul, hogy kimutassa: a szocialista állam tételes jogának a házasságkötés kor fennforgó kényszer, tévedés és megtévesztés eseteit olyan körülményekként kell értékelni, amelyek a házasság érvénytelenségét vonják maguk után.

Itt most a tételes jog keretei között maradvá arra szeretnék csupán utalni, hogy a szocialista jogban a bontás mikénti rendezése mellett, ahol a bírónak kutatnia kell a házastársak valódi motívumait, a házasság említett okokból való érvénytelenné nyilvánításának lehetővé tétele a házasság felbontására vonatkozó rendelkezések megkerülésére is lehetőséget adna és veszélyeztetné a házasság szilárdságának szocialista követelményét. Márpedig a szocialista törvénykönyvek bontási rendszerét figyelembe véve, itt nem a házasság felbontás szűken megszabott és kazuisztikusan szabályozott módozatai kiszélesítésének lehetővé tétele jelentene, de lehetőséget teremtene arra, hogy a bontás olyan szabályozása mellett vonják el a felek a bíró elől a köztűnik fennálló kapcsolat minden oldalú és mélyreható megvizsgálásának lehetőségét, amely szabályozás egyenesen kötelezően írja elő számára, hogy a reménytelenül feldúlt házasságot bontsa fel.

¹⁴ PAP Tibor: A házasság intézménye a népi demokratikus jogban. Bp. 1959. 107—110. p.

A szövetséges köztársaságok családjogi törvényhozása nem is tartalmaz szabályokat a házasságnak akarathibák okából való érvénytelenítéséről, s a Szverdlovval ellentétes álláspontot valló szovjet szerzők a Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága egyik plénumának határozatára támaszkodva, amely felsorolja, hogy a házasság mely esetekben nyilvánítható érvénytelenné, de ennek során nem említi az akarati fogyatékosságokat, arra a következtetésre jutnak, miszerint a határozat ilyen értelmű rendelkezésének hiányában az akarati hibával terhelt létrejött házasság nem nyilvánítható érvénytelenné. Szverdlov most ismertetett könyvében az érvénytelenség intézményéről rendelkező egyes köztársasági kódexek által ismert olyan egyéb érvénytelenségi cseket hoz viszont fel, amelyekről a Szovjetunió Legfelső Bírósága plénumának említett határozata ugyancsak nem tesz említést. Megállapítja Szverdlov, hogy téves lenne ezek után arra a következtetésre jutni, miszerint a kérdéses okok alapján a megfelelő köztársaságokban a házasságot mégsem lehet érvénytelenné nyilvánítani, mivel a teljesülési határozat csupán a gyakorlatilag legfontosabb okokat kiemelve, ezeket megelőzi. Teljes egészében helyeselnünk kell azon jogelméletileg megalapozott nézetét, hogy a Szovjetunió Legfelső Bírósága csak értelmezheti a törvényt, de nem helyezheti azt hatályon kívül. Már most függetlenül attól, hogy Szverdlov egyetlen olyan köztársasági kódexre sem utal, amely rendelkezne az akarathibák okán érvénytelen házasságról, fenti érvelése csak a vonatkozó kódexek tekintetében állhatna meg, de nem szolgál bizonyítékkul arra, hogy az akarat fogyatékoságainak okából, amelyekről sem a köztársaságok törvénykönyvei, sem a Legfelsőbb Bíróság plénumának határozata nem rendelkezik, a házasság érvénytelenné lenne nyilvánítható.

5. A gyermek felőli gondoskodás, a gyermek és a szülő érdekeinek kölcsönös védelmét célzó — legutóbb nálunk is kiteljesedett — intézkedések szép példáit tükrözik a szovjet jognak azok a Szverdlov által felhozott rendelkezései, amelyek szerint örökbefogadás esetén, ha csupán a házastársak egyike kívánja a gyermeket örökbefogadni és a másik házastárs ehhez csak hozzájárulását adja, úgy az illetékes szervek felderítik e tartózkodás okát, egyben pedig felvilágosítják arról, hogy kívánatos a gyermek mindkét házastárs általi örökbefogadása, ez felel meg leginkább a nevelésre szoruló kiskorú érdekeinek. (243—244. p.)

Szverdlov azonban e körben is súlyt helyez arra, hogy a célra vezető intézkedések törvényes keretek között kerüljenek alkalmazásra. Ezért helytelenít egy olyan korábbi, 1934-ből datálódó rendelkezést, amely különélő szülők gyermekének örökbefogadása esetén elegendőnek látta a gyermeket gondozó szülő hozzájárulásának kikérését, s üdvözlő a jelenleg hatályos szabályozást, amely a gyermeket elhanyagoló külön élő szülő hozzájárulásának indokolatlan, a gyermek érdekeivel szemben álló megtagadása esetén a szülői felügyelet előzetes megszüntetése révén éri el a kívánt célt. (244—245. p.)

A gyermek érdekeiért való aggodás készteti a szerzőt arra is, hogy — hadd hozzunk fel végül erre is példát — egy, csupán az Ukrán SZSZK jogában meglevő rendelkezést össz-szövetségi méretekben is megvalósítandónak tart; nevezetesen arról van szó, hogy az OSZFSZK Legfelsőbb Bírósága polgári kollégiumának állásfoglalásával szemben helyesnek látná a szülőtartásra való kötelezés mellőzését akkor, ha a szülő szülői felügyeleti jogát gyermekével szembeni jogsértő eljárása következtében szüntették meg. (223., 226. p.)

*

Szverdlov művének e bemutatása távolról sem látszik alkalmasnak arra, hogy megismertessen a könyvben felvetett problémák gazdagságával. Ez nem is lehetett az ismertetés célja, a törekvés inkább csak arra irányult, hogy e recenzió felhívja a magyar szakmaberek figyelmét a tárgyalat munkára, amely emberi közelségbe hozza és sokoldalúan tükrözi a szovjet állam, a szovjet törvényhozó és jogalkalmazó és nem utolsósorban a szovjet családjogi tudományának művelői által a család megszilárdítása, az ember felőli gondoskodás érdekében kifejtett sokrétű tevékenységet.

A könyv polemizáló vagy polemikus részeinek gyakoribb érintése ne tévesszen meg. A mű jellegének meghamisítását jelentette volna, ha csupán az egyetemi hallgatók által kritikátlanul elsajátítandó ismeretek közlésére hivatott oldaláról közeledtünk volna hozzá. A tankönyv ennél sokkal többet nyújt: az élő jogot adva tudományos gondolkodásra is nevel. S ha csak e kettős feladatot töltötte be — márpedig Szverdlov könyve, amint azt már a bevezetőben kidomborítani törekedtem, ezen jóval túlmutat, — akkor élt a jellegadta lehetőségek teljével.